

**EDUCATIONAL POSSIBILITIES OF FOLK ORIGIN (FAIRY TALE, PROVERB,
RUDDLE)****Yunusova Dildoraxon Xikmat kizi**

Qori Niyoziy nomidagi Tarbiya pedagogikasi milliy instituti 1-kurs tayanch doktoranti.

Abstract: This article discusses the important role of folk oral literature (tales, proverbs, riddles) in the moral, spiritual and intellectual development of children, how fairy tales teach such noble concepts as goodness, friendship, honesty, proverbs instill life experience and wisdom. And riddles help strengthen children's perception, logical thinking and memory.

Keywords: education, upbringing, folk oral literature, proverb, riddle, fairy tale, folk literature, folklore, early childhood, middle childhood, adolescence.

**XALQ OG'ZAKI IJODI (ERTAK, MAQOL, TOPISHMOQ)NING TARBIYAVIY
IMKONIYATLARI**

Annotatsiya: Ushbu maqolada xalq og'zaki ijodi (ertak, maqol, topishmoq) bolalarning axloqiy, ma'naviy va intellektual rivojlanishida muhim o'rin tutishi haqida, ertaklar yaxshilik, do'stlik, halollik kabi ezgu tushunchalarni o'rgatishi, maqollar hayotiy tajriba va donolikni singdirishi. topishmoqlar esa bolalarning idrokini, mantiqiy fikrlashini va xotirasini mustahkamlashga yordam berishi haqida ochib beriladi.

Kalit so'zlar: ta'lim, tarbiya, xalq o'g'zaki ijodi, maqol, topishmoq, ertak, xalq adabiyoti, folklor, ilk bolalalik davri, kichik bolalalik davri, o'rta yoshli bolalar davri, o'smir yoshli bolalar davri.

**ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ ВОЗМОЖНОСТИ НАРОДНОГО ПРОИСХОЖДЕНИЯ
(СКАЗКА, ПОСЛОВИЦА, ПОСЛОВИЦА)**

Аннотация: В данной статье рассматривается важная роль народного устного творчества (сказок, пословиц, загадок) в нравственном, духовном и интеллектуальном развитии детей, то, как сказки учат таким благородным понятиям, как добро, дружба, честность, пословицы прививают жизненный опыт и мудрость. А загадки способствуют укреплению детского восприятия, логического мышления и памяти.

Ключевые слова: образование, воспитание, народное устное творчество, пословица, загадка, сказка, народная литература, фольклор, раннее детство, ранний детский возраст, средний детский возраст, подростковый возраст.

Xalq og'zaki ijodi asarlarda o'z aksini topgan dunyoqarash, qadriyatlar yosh avlodni har tomonlama bilimni, ma'naviy jihatdan yetuk qilib tarbiyalashda muhim o'rin tutadi. Har bir xalqning og'zaki ijodi o'sha xalqning fe'l-atvori, estetik didi, ruhiyati, urf-odat va an'analari, orzu-intilishlari, geografik sharoiti va tabiatini aks ettiruvchi o'ziga xos ko'zgudir. Biz ana shu ko'zgu vositasida olamshumul ezgu niyatlar, insoniy fazilatlar, yovuzlik, zulm, adolatsizlikka qarshi nafrat tuyg'ularini ko'ramiz. Shunday ekan, xalqimizning qalb qo'ri, yuksak aql-zakovati bilan asrlar davomida yaratilib, avlodan-avlodga o'tkazib kelingan folklor namunalari ham

o'rganish muhim ahamiyatga ega. Uning boy va rang-barang tarkibiy va xilma-xil shakllar zamonaviy atrof-muhit uchun bitmas-tuganmas ijodiy ilhom beradi.

Xalq adabiyoti hisobi qo'shimcha ravishda xalq adabiyotining asosiy tarkibiy qismlarini qo'llash orqali matn tuyg'usini shakllantiradi. Bola shaxsi shakllanishida boshlang'ich sinf davri eng muhim davr hisoblanadi. Boshlang'ich sinf o'quvchilari ishonuvchan, tashqi ta'sirga beriluvchan bo'ladilar. Ularda ijobiy hissiyotlar, fazilatlarni tarkib toptirish, yuksak axloqiy me'yorlarni shakllantirishda asosiy mas'uliyat boshlang'ich sinf o'qituvchisining zimmasiga tushadi. Lekin xalq og'zaki ijodi va uning mif, ertak, doston kabi janrlari zamiriga yashiringan ko'plab hikmatlar hali to'la o'rganilmagan. O'rganilganlari ham kishilik jamiyatining ma'lum bir davrida qayta tahlil va ilmiy izlanishni talab qiladi. Tilni burish, tilni burish va tez-tez so'zlash o'quvchilarning to'g'ri sof nutqini shakllantirish va rivojlantirishga yordam beradi, to'g'ri va ravon o'qish kabi fazilatlarni yaxshilashga yordam beradi. Tilni burish, tilni burish va tez-tez so'z birikmalari bilan ishlash tarkibni o'zlashtirish va alohida tovushlarni yoki ularning birikmalarini to'g'ri talaffuz qilish xususiyatiga ega. Ulardan o'qish va yozishni o'rganish davrida tovushlarni o'rganishda foydalanish mumkin. Maqol va matallar azaldan muhim didaktik vazifani bajarib kelgan. Ular ishonarli va sodda tarzda odamlarga qanday yashash va ishlashni o'rgatadi, ularni tabiat hodisalarini uzoq vaqt davomida kuzatish natijalari bilan tanishtiradi, muayyan vaziyatda qanday harakat qilish kerakligi haqida oqilona maslahat beradi. Mehnat faoliyatining asosiy qoidalari va axloqiy-estetik me'yorlari aniq shakllantirilgan bu janrdagi asarlar hayot darsligiga aylandi.

Rivoyatlar mavzu doirasidan tahlil va misollar bilan yoritiladi. Rivoyatlarni o'rganish doimo yosh avlod uchun qiziqarli va muhim manba hisoblanadi. Latifa va topishmoqlar esa hozirjavoblikka, tez aytishlar so'zlarni har doim to'g'ri talaffuz qilishga, maqollar so'zga ko'rk berishga muhim ahamiyat kasb etadi. Qo'shiqlar xalqimizning quvonchini, shodligini yoki g'amhasratini ifodalaydi. Ertaklar bolalar fantaziyasini o'stirishga katta xizmat qiladi. Har bir aytilgan ertak bolalarda o'zgacha taassurot qoldiradi. Bolalar doimo sehgarga o'xshab qolishni xohlaydi, sehrli buyumlari bo'lib qolishni xohlaydi, behisob kuchga ega bo'lib qolishni istaydilar va har bir ertak qahramonini, avvalambor, o'zida ko'radi. Ertaklar yordamida koinotga chiqadilar, yerning tagiga kiradilar, yerning tog'-u toshlari va sahrolarida yuradilar. Ana shu davr mobaynida esa nima yaxshi-yu, nima yomon ekanligini anglay boshlaydilar. Bolalar ulg'aygani sari ertakchi bo'lib boradilar. O'zlaridan kichiklarga ertaklar aytib beradilar, ba'zida esa o'zlari yaxshilik haqida ertaklar to'qib aytadilar. Umuman olganda, xalq og'zaki ijodi yoshu qari uchun "Donishmandlik majmuasi" hisoblanadi. Asrlar davomida xalq og'zaki ijodi doim hamma uchun birdek zavqli va kerakli badiiy asar turi bo'lib qolaveradi. Ma'naviyat – qadim qadimdan insonni shaxsiy ijobiy sifatlari, qarashlari, xatti-harakatini, Vatani va yaqin atrofidagi kimsalarga bo'lgan ijobiy sifatlarni boshqaruvchi omildir. Ma'naviyatsiz inson esa loqayd va axloqsiz bo'ladi. Bunday insonlar esa ma'naviy qashshoq va muqaddas tushunchalardan yot shaxsdir. Shuning uchun ham yoshi ulug' insonlar birinchi navbatda farzandlarini ma'naviyatli qilib tarbiyalashga xarakat qiladilar. Bolalarni tarbiyalashda xalq dostonlari, ertaklar, maqol va topishmoqlar, masal va rivoyatlar, terma va qo'shiqlar va boshqa ko'plab xalqona janrlarning o'rni beqiyosdir. O'tgan asrgacha bugungi kunimizdek radio, televideniya, internet kabi ta'lim va ma'rifat tarqatuvchi tizim bo'lmagan. Bu vazifani xalq og'zaki ijodi bajargan. Natijada esa xalq og'zaki ijodi bilan birgalikda xalq pedagogikasi tashkil topgan. "Ertaklar – yaxshilikka yetaklar" deb bejiz aytishmagan. Ertaklarning tarbiyaviy ahamiyati katta. Chunki ertaklarda og'rilik jazolanadi, yolg'onchilikning oqibati doimo yomonlik bilan tugaydi; yomon hislatlarning barchasi oxir oqibat tanazzulga yuz tutadi. Ertak – hayot haqiqati bilan bog'liq bo'lib, fantastik hamda hayotiy uydirmalar asosida qurilgan,

didaktik g'oya tashuvchi og'zaki hikoyalardir1. Bolalarni ertak o'qishga qiziqishlarini hisobga olib quyidagicha tasnif qilish mumkin:

- Ilk bolalik davridagi ertaklar (0 yoshdan 2 yoshgacha)
- Kichik yoshli bolalar ertaklari (2 yoshdan 6 yoshgacha)
- O'rta yoshli bolalar ertaklari (7 yoshdan 11 yoshgacha)
- O'smir yoshli bolalar ertaklari (12 yoshdan 16 yoshgacha)

Ilk bolalik davridagi ertaklar (0 yoshdan 2 yoshgacha), asosan, judayam sodda va ixcham, bolalarni tinchlantirishga qaratilgan bo'ladi. Bu yoshda bolalar ertakni to'liq tushunmasalarda, ona mehrini ertak orqali his qiladi. Bosh maqsadi farzandini erkalatish va tinchlantirishga qaratilgan bo'ladi.

Kichik yoshli bolalar ertaklari esa ancha ertakni tushunib qoladilar. Kulguli va g'amgin joylarini ajrata oladi. His tuyg'uga berila oladi. Haqiqiy ertakni ichida yashay oladi. Ertak ixcham oz personajli, qisqa matnli va judayam qiziq bo'lishi kerak. Ana shunda bolalar zerikib qolmaydilar. Ertaklar asosan hayvon va qushlar haqida bo'ladi. Obrazlari o'zining yaqin qarindoshlari bilan bir xil bo'lganligi bois qiziqib tinglaydilar (bobo, buvi, ota-ona va tog'a va h.k.). Masalan, "Ur to'qmoq", "Oltin tarvuz", "Qarg'avoy" kabi. Ertak doimo an'anaviy qolipda boshlanib tugaydi. "Bir bor ekan, bir yo'q ekan, och ekan, to'q ekan, bo'ri bakovul ekan, tulki yasovul ekan, qarg'a qaqimchi ekan, chumchuq chaqimchi ekan, g'oz karnaychi ekan, o'rdak surnaychi ekan, tovuq qoq etti, bilmadim qaqqqa ketti" tarzida boshlanib, oxirida 40 kecha-yu kunduz to'y qilib, murod maqsadlariga yetibdilar deb yakunlanadi.

O'rta yoshli bolalar ertaklari. Bu yoshda bolalarning fikrlash doirasi ancha kengayadi. Shuning uchun ertaklarni hajmi ham kattalashadi, falsafiyli oshadi, fikrlashga chorlaydi, qisman o'ylab xulosa chiqarishga harakat qiladilar. Voqea hodisalarning ko'chma ma'nosini ham tushunib yetishga harakat qiladilar. Hayvonlar haqidagi ertaklar hayvonlarga nisbatan mehri bo'lishni ifodalash bilan hayvonlar zaminida inson obrazini ko'chgan ekanligi ham idrok eta boshlaydilar. O'zlarining salbiy sifatlarini ko'rib xulosa chiqaradilar. Ko'p ertak o'qigan bolalarda mehr-shavqat va mulohazakorlik hislari yaxshi rivojlanadi. Masalan, "Maymun bilan durroj" ertagini oladigan bo'lsan. Bu ertak qisqa ammo mazmunan keng tushunchaga ega bo'lgan ertakdir. Ertakda faqat maymunni dumi qisilib qolib, azobda qolgani emas, balki birovlarining ishiga burun suqmaslik haqida fikr yuritilganligini ko'rishimiz mumkin. Shu mazmundagi "Rostgo'y bola" va "Uch o'g'il ertagi esa" bolalarni birdamlikka, rostlikka, baquvvat bo'lishga chorlaydi.

O'smir yoshli bolalar ertaklari. Bu yoshli bolalarda aqlli bo'lishni xohlash bilan birga judayam kuchli bo'lishni xohlaydilar. Kattalarni suhbatiga qo'shilgisi, o'zining fikrlarini bildirgisi keladi. Katta-katta ishlarni amalga oshirgisi keladi. Ko'proq e'tibor talab qiladi. Ko'p narsalarga harakat qilmasdan osongina erishgisi keladi. Shuning uchun ham bu yoshda ertaklarning ahamiyati ham keraklidir. Masalan "Susambil" va "Uch og'a-ini botirlar" ertagi bolalarni ko'p eshitishni, shoshmasdan qaror qabul qilishni o'rgatadi. Qahramonlik qilish oson eamsligini, uning uchun jumboqlarni yechishni bilishi kerakligi, aql bilan ish qilishni o'rganish kerakligi, tasodifiy holatlarda yeti o'lchab bir kesib keyin xulosaga kelish kerakligi o'rgatiladi.

ADABIYOTLAR:

1. Madayev O., Sobitova T. Xalq og'zaki poetik ijodi. –Toshkent: "Sharq" nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi bosh tahririyati, 2003.
2. Imomov K., Mirzayev T., Sarimsoqov B., Safarov O. O'zbek xalq og'zaki poetik ijodi. –Toshkent, "O'qituvchi", 1990.
3. Jumaboyev M. "Bolalar adabiyoti va folklor". –T., O'qituvchi, 1990.

4. Madayev O., Sobitova T. Xalq og‘zaki poetik ijodi. –Toshkent: ”Sharq” nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi bosh tahririyati, 2003.
5. M.Umarova, X.Xamroqulova, R.Tojiboyeva 4- sinf “O‘qish” kitobi 2019- y
6. G‘anieva N. O‘zbek xalq og‘zaki ijodi. – T.: O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi, 2004.
7. Rasulova D. Folklorshunoslik asoslari. – T.: Fan va texnologiya, 2017.
8. Yusupova D. A. Xalq og‘zaki ijodining janr xususiyatlari. – T.: Ilmziyo, 2015.
9. Jo‘rayev S. Bolalar folklori va uning tarbiyaviy ahamiyati. // O‘zbek tili va adabiyoti. – 2020.– №2. – B. 28–34.
10. Nazarova M. Milliy qadriyatlar va ularning tarbiyadagi o‘rni. – T.: Ma’naviyat, 2010.
11. Komilov N. Ma’naviyat asoslari. – T.: Sharq, 2002.
12. Axmedova G. Xalq og‘zaki ijodining ta’lim-tarbiya tizimidagi o‘rni. // Pedagogikavapsixologiya. – 2021. – №1. – B. 45–51.
13. Xudoyberdiyev A. Folklor va bolalar tarbiyasi. – T.: O‘qituvchi, 2008.